

Vilniaus katedros relikvijos, 1387–1655

Lietuvos valstybės sostinėje 1388 m. kanoniškai įsteigta Vilniaus katedra amžiams bėgant tapo viena svarbiausių visos šalies šventovių. Labiausiai tai lėmė ypač brangus krikščionims katalikams turtas – relikvijos, kurių lobynui, sukauptam daugiausia Lietuvos valdovų ir vyskupų dėka, negalėjo prilygti jokia kita bažnyčia Lietuvoje. Relikvijų vertę ir brangumą akivaizdžiai atskleidžia materialiojo Vilniaus katedros lobyno sudėtis – didelę jo dalį sudarė įvairios relikvijų talpyklos. Dauguma žymių (*insignes*) ir nežymių (*non insignes*) relikvijų į Vilniaus katedrą pateko vėlyvųjų Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų epochoje. Vis dėlto didžiausia katedros brangenybė ir svarbiausias piligrimų traukos objektas buvo čia palaidoto šv. Kazimiero, tapusio ir šventuoju Lietuvos globėju, relikvijos.

ŠV. KAZIMIERO PALAIKAI

Viduramžių Lietuvoje nebūta viso šventojo kūno relikvijų. Vienintelė išimtis – šv. Kazimiero, 1484 m. palaidoto Vilniaus katedros Švč. Trejybės, šv. Andriejaus ir šv. Stanislovo koplyčioje, palaikai. Nors oficialus jo, kaip Bažnyčios šventojo, gerbimas buvo sankcionuotas 1602 m., karalaitis Kazimieras buvo gerbiamas savo palaidojimo vietoje per visą XVI a. nuo pat jo pradžios. Andriejus Krickis, 1513–1514 m. savo eilėse apdainavęs šventojo kapą, aiškiai užsiminė apie gausybę ten esančių vaškinių votų – padėkos už patirtas malones ženklų¹. 1600 m. Benedikto Vainos skyrimo Vilniaus vyskupu kanoninio proceso liudytojai (Leonas Sapiega, Eustachijus Valavičius, Petras Vesiolovskis, Teodoras ir Jonušas Skuminai Tiškevičiai), paklausti apie katedros relikvijas, pirmiausia minėjo „palaimintojo“ (*beati*) arba „šventojo“ (*sancti*) Kazimiero kūną ir jam skirtą koplyčią².

1602 m. pop. Klemensui VIII išleidus brevę dėl šv. Kazimiero dienos pamaldų tekstų, jo, kaip šventojo, gerbimas buvo oficialiai patvirtintas. 1604 m. gegužės mėn. Vilniuje įvykusių

¹ Plg. Krickio parašytos giesmės ir epitafijos fragmentus: *Sunt maiora tamen visu, quae plurima circum / Exhibet hoc sacro pendula cera loco* ir *Si spectare libet pedemque sistis, / Haec vis cerea clariora dicet*; cit. iš: *Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai* (= *Fontes ecclesiastici historiae Lithuaniae*, 3), ed. Mintautas Čiurinskas, Vilnius, 2003, Nr. 46, p. 156, 160. 1521 m. kapitulai buvo perduoti pinigai, gauti už devynis akmenis suaukoto vaško prie šv. Kazimiero kapo; žr. *Ibid.*, Nr. 66, p. 196.

² *Ibid.*, Nr. 72, p. 210–216.

iškilmų metu šventojo palaikai buvo išstatyti gerbimui vad. Goštautų koplyčioje, kurioje išbuvo iki 1636 m. Tų metų rugpjūčio 14 dieną įvyko iškilmingas palaikų pernešimas į naują ir prabangią šventajam skirtą koplyčią. Šio įvykio proga 1652 m. rugsėjo 28 d. Šv. Sostas leido visoje Lietuvoje ir Lenkijoje sekmadienį po Žolinės oktavos (po rugpjūčio 22 d.) minėti šv. Kazimiero relikvijų perkėlimo šventę³.

ERAZMAS CIOLEKAS IR RELIKVIJOS IŠ ROMOS (1501–1503)

Kitos Viduramžių Lietuvoje viešai išstatomos šventųjų relikvijos buvo „importinės“, t. y. nevietinės kilmės. Simboliška, kad relikvijų Lietuvoje istorijos pradžia tapatinama su pačiu Lietuvos krikštu 1387 m.: tuomet Krokuvos kapitula esą dovanojusi Vilniaus katedrai šv. Stanislovo relikviją, įtaisytą rankos pavidalo relikvijoriuje. Apie kitas XIV–XV a. relikvijas Lietuvoje jokių duomenų neturime. Reikšmingu įvykiu relikvijų Lietuvoje istorijoje tapo 1501 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro sekretoriaus, Vilniaus kapitulos prepozito Erazmo Cioleko vizitas į Romą pas popiežių. Jo metu 1501 m. rugsėjo 11 d. Aleksandro Jogailaičio prašymu pop. Aleksandras VI perdavė jam per Cioleką keletą šventųjų relikvijų iš įvairių Romos bažnyčių. Dalyvaujantiems jų išstatyme (kiekviena relikvija turėjo būti išstatoma ne daugiau kaip kartą per metus) buvo suteikti visiems laikams galiosiantys dešimties metų ir dešimties keturiasdešimtinių atlydai. Kaip aiškėja iš dokumento, relikvijos buvo skirtos valdovui; šis jas savo nuožiūra turėjo paskirstyti įvairioms bažnyčioms. Popiežiaus raštu Vilniaus, Medininkų ir Lucko vyskupai paraginti pagarbiai relikvijas priimti ir paskelbti tikintiesiems apie atlydus⁴.

Vatikano archyve saugomi du popiežiaus dokumento nuorašai skiriasi išvardijamų relikvijų sąrašu: platesnįjį sąvadą (B) publikavo Theineris, o siauresnįjį (A) – Fijałekas ir Semkowiczius. Tik Pauliaus Jatulio leidime parengta abiejų versijų koliacija trumpesniojo sąrašo (A) pagrindu. Pop. Aleksandro VI dovanotų relikvijų sąrašus vaizdumo dėlei pateiksiu lentelėje:

A: ASV, Reg. Vat. 868, f. 35v–36v (<i>Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej</i>)	B: ASV, Arm. 32, vol. 21, f. 63v–64 (Theiner, <i>Vetera monumenta</i> , II)
Šv. Kryžiaus užrašo relikvija	1. Šv. Kryžiaus užrašo relikvija

³ Paulius Rabikauskas, *Lietuvos Globėjas šv. Kazimieras*, Vilnius–Kaunas, 1993, p. 114.

⁴ Dokumentą pirmasis paskelbė Augustinas Theineris, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, II, Romae, 1862, Nr. 320; vėliau jis buvo publikuotas *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej (1387–1507)*, edd. Jan Fijałek, Władysław Semkowicz, Kraków, 1932–1948, Nr. 505, ir *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, ed. Paulus Jatulis, I: 1416–1609, Romae, 1984, Nr. 96.

Viešpaties Jėzaus prakartėlės relikvija	2. Viešpaties Jėzaus prakartėlės relikvija
	3. Viešpaties Jėzaus [Paskutinės] vakarienės stalo relikvija
	4. Šv. apašt. Petro ir Baltramiejaus dilbikaulių relikvijos
10 tūkst. kankinių relikvijos	5. 10 tūkst. kankinių relikvijos
Šv. Sebastijono petikaulio relikvija	6. Šv. Sebastijono petikaulio relikvija
Nekaltųjų [Vaikelių] kankinių dilbikaulių relikvijos	7. Nekaltųjų [Vaikelių] kankinių dilbikaulių relikvijos
Šv. Kozmo ir Damijono dilbikaulio, sausgyslių (?) ir kaulų čiulpų (?) relikvijos	8. Šv. Kozmo ir Damijono dilbikaulio, sausgyslių (?) ir kaulų čiulpų (?) relikvijos
Šv. kank. Aleksandro petikaulio relikvija	9. Šv. kank. Aleksandro petikaulio relikvija
Šv. Praksedos galvos relikvija	10. Šv. Praksedos galvos relikvija
Šv. Pudencijonos dilbikaulio relikvija	11. Šv. Pudencijonos dilbikaulio relikvija
Šv. merg. Kandidos galvos relikvija	12. Šv. merg. Kandidos galvos relikvija
Šv. Proto ir Jacinto dilbikaulių relikvijos	13. Šv. Proto ir Jacinto dilbikaulių relikvijos
Šv. merg. Martynos rankos relikvija	14. Šv. merg. Martynos relikvija
	15. Šv. Kotrynos relikvija
	16. Šv. Margaritos relikvija
	17. Šv. Barboros relikvija
	18. Šv. Kristinos relikvija
	19. Šv. Agotos relikvija
	20. Šv. Teodoros relikvija
	21. Šv. Liucinos relikvija
	22. Šv. Marijos Magdalenos relikvija
	23. Šv. kank. Stepono relikvija
	24. Šv. Kristupo relikvija
	25. Šv. Mikalojaus relikvija
Šv. Kryžiaus žemės, šv. Elenos surinktos palei Viešpaties kryžių, relikvija	26. Šv. Kryžiaus žemės, šv. Elenos surinktos palei Viešpaties kryžių, relikvija
Šv. Jeronimo stolos relikvija	27. Šv. Jeronimo stolos relikvija
Šv. Tomo Beketo sukruvinto drabužio relikvija	28. Šv. Tomo Beketo sukruvinto drabužio relikvija
	29. Šv. Fabijono dilbikaulio relikvija
	30. Šv. Euticijaus kaklo slankstelio relikvija
	31. Šv. pop. Kaliksto petikaulio relikvija
	32. Šv. pop. Stepono dilbikaulio relikvija

Apie didžiumos šitų relikvijų tolesnį likimą sunku ką pasakyti. Pirma, ne itin aišku, kur jų ieškoti. Galbūt popiežiaus dokumento adresavimas Vilniaus, Lucko ir Žemaičių vyskupams liudytų, jog relikvijos per didįjį kunigaikštį turėjo būti padalytos visų šių vyskupijų bažnyčioms, pirmiausia turbūt katedroms. O gal tai formalus adresavimas visiems (išskyrus faktiškai titulinį Kijevo vyskupą) Lietuvos vyskupams?

Žinių apie Cioleko atvežtųjų relikvijų buvimą Lucko ir Žemaičių vyskupijose neturime. Užtat Aleksandras Jogailaitis 1503 m. gegužės 16 d. aktu, atsižvelgdamas į sumažėjusias Vilniaus katedros kapitulos kanauninkų pajamas, kai kurias relikvijas perdavė šiai kanauninkų kolegijai, rezervuodamas jai teisę (ir neleisdamas vikarams bei vyskupui) rinkti prie relikvijų jų išstatymo dienomis dedamas aukas⁵. Veikiausiai netrukus po to buvo sudarytas ir į kapitulos aktų knygą įrašytas dokumentas, nustatantis relikvijų administravimo ir išstatymo tvarką⁶. Nutarta aukas iš relikvijų dalyti į trylika dalių, kiekvienam iš 12 kanauninkų skiriant po dalį. Tryliktoji dalis turėjo būti perduota kapitulos prokuratoriams (divizoriams – *divisores*); šie įpareigoti pasirūpinti, jog už šias lėšas kiekvieną sekmadienį prie aptverto grotelėmis (*cancellatum*) Kankinių altoriaus būtų laikomos skaitytinės mišios už prepozitą Cioleką, taip atsidėkojant jam už vargą ir rūpestį išgaunant relikvijas katedrai. Po prepozito mirties nurodyta ten pat aukoti mišias *Si enim* kiekvieną penktadienį. Jei metinė aukų už relikvijas dalis viršytų 52 grašius, perviršį nurodyta išleisti „paguodai nelaimingų pavargėlių, kurie nuogi paprastai guli gatvėse“⁷. Taigi Viduramžių relikvijos turėjo pasotinti ne vien tikinčiųjų pamaldumo alkį, bet ir pagerinti materialinę kanauninkų padėtį bei tiesiogine prasme papenėti – nors retkarčiais – badaujančius Vilniaus gatvių vargšus.

Relikvijos turėjo būti išstatomos tokia tvarka:

Kalėdos (12 25)	Viešpaties prakartėlė
Nekaltųjų Vaikelių kankinių šventė (12 28)	Medinė lenta
Apipjaustymo šventė (01 01)	Viešpaties prakartėlė

⁵ *Kodeks dyplomatyczny...*, Nr. 545.

⁶ Dokumentas pažymėtas gegužės 13 d., antradienio, data. J. Fijałekas spėjo dokumentą esant iš 1522 m. (nors įmanomai pateikė ir 1494, 1506 bei 1511 m. datas); žr. Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, rankr. Nr. 8903. Kadangi dokumento vieta kapitulos aktų knygoje rodytų 1503 m. datą, nežinomas šios knygos skaitytojas spėjo čia esant *lapsus calami* – *tredecima* vietoj *trigesima*; žr. *Acta Capituli Vilnensis*, I, in: Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 43, b. 210/I, f. 13v-14v.

⁷ *...ad pauperum miserorum consolacionem, qui nudi in platea iacere solent (Ibid., f. 13v).*

Viešpaties Apsireiškimo šventė (01 06)	Galvos
Šv. Sebastijono šventė (01 20)	Sidabrinė lenta
Marijos Apsivalymo šventė (Grabnyčios) (02 02)	Viešpaties prakartėlė
Šv. Petro sosto šventė (02 23)	Dėžėlė su šv. Petro kaulu
Viešpaties Apreiškimo Marijai šventė (03 25)	Galvos
Apaštalų diena (?)	Galvos
Šv. Kryžiaus šventės (Atradimas, 05 03, ir Išaukštinimas, 09 14)	Kryžiaus užrašas ir šv. žemė
Šv. Stanislovo šventės (05 08 ir palaikų perkėlimo – 09 27)	Šv. Stanislovo ranka ⁸
Šv. Jono Krikštytojo šventė (06 24)	Galvos
Šv. Petro šventės (šv. Petro ir Pauliaus 06 29 ir šv. Petro grandinėse 08 01?)	Šv. Petro relikvijos dėžėlėje
Apaštalų Išsiuntimo šventė (07 15)	Šv. Baltramiejaus ranka
Šv. Praksedos šventė (07 21)	Galvos (ten yra ir jos galva)
Marijos Ėmimo į Dangų šventė (08 15)	Galvos
Šv. Kandidos šventė (?) ⁹	Galvos (ten yra ir jos galva)
Šv. Baltramiejaus šventė (08 23)	Šv. Baltramiejaus ranka
Šv. Jeronimo šventė (09 25)	Sidabrinė lenta
Visų Šventųjų šventė (11 01)	Galvos

⁸ Tai pirmas šios relikvijos paminėjimas. Tradicija byloja apie tai, jog relikviją padovanojęs Jogaila savo aprūpintai Vilniaus katedrai, žr. Vydas Dolinskas, „Vilniaus katedros lobynas. Istorinė apžvalga“, in: *Vilniaus katedros lobynas. Albumas*, sud. Romualdas Budrys, Vydas Dolinskas, Vilnius, 2002, p. 264.

⁹ Pagal išstatymo dienų sąrašo chronologine tvarka logiką šv. Kandidos šventė turėtų papulti tarp rugpjūčio 15 ir 23 d. Vėlesniu XVIII a. rubricelių liudijimu, šv. Kandidos šventė katedroje minėta rugsėjo 6 d. Galimas daiktas, tai ta pati šventė, nusikėlusi XVII a. viduryje įvedus šv. Kazimiero palaikų perkėlimo iškilme, Vilniaus katedroje švenčiamą su oktava rugpjūčio pabaigoje. Vis dėlto lieka neaišku, kurią dieną ir kuri šv. Kandida minėta: Romos kankinė Kandida buvo minima rugpjūčio 29, spalio 3, gruodžio 1 arba gruodžio 3 dieną; Kandida iš Neapolio (Vyresnioji ir Jaunesnioji) – rugsėjo 4 (vėliau ir 10) dieną, žr. Henryk Fros SJ, Franciszek Sowa, *Księga imion i świętych*, III, Kraków, 1998, sk. 415-416. Bandyčiau spėti, kad Vilniaus katedroje gerbta šv. Kandida Romietė. Pirma, rubricelėse žymima, kad tai mergelė kankinė, o tai tiktų būtent Romietei. Antra, rugpjūčio 29 d. visai artima rugsėjo 6-ajai, į kurią šventė galėjo būti nukeliama dėl minėtosios oktavos. Sunkiau paaiškinti, kodėl sąrašė šv. Kandida būtų įrašyta ne toje vietoje.

10 tūkst. kankinių šventė (11 23)	Galvos
Šv. Kozmo ir Damijono šventė (11 26)	Galvos

Be to, pridurta, jog per Velykas, Šeštines, Sekmines ir Švč. Trejybę turi būti išstatomos galvų relikvijos, o per kitas šventes – tos, kurios tiktų šventei pagal savo turinį. Taigi matyti, jog popiežiaus nustatytosios sąlygos – išstatymo kartą per metus – nebuvo laikomasi. Tik Nekaltųjų Vaikelių, šv. Sebastijono ir šv. Jeronimo relikvijas numatyta išstatyti kartą per metus, kitas (šv. Kryžiaus, šv. Petro ir Baltramiejaus, šv. Stanislovo) – dukart per metus, Prakartėlės relikviją – triskart, o galvų relikvijas – bent 14 kartų!

Dokumentas siek tiek nušviečia ir pačią relikvijų išstatymo tvarką. Relikvijos turėjo būti išstatomos išvakarėse per pirmuosius mišparus; po mišių, vad. *Matura*, pačią šventės dieną; ir per antruosius mišparus šventadienio vakare. Kamža vilkintis kunigas, eidamas paskui du žvakėmis nešinus patarnautojus, relikvijas, padėtas ant pagalvėlės, turėjo atnešti ir padėti ant grotelėmis aptverto altoriaus (10 tūkst. kankinių? – taip tikina Kurczewskis¹⁰) *ante sepulcrum Sanctorum*¹¹. Išstatymo metu prie relikvijų turėjo budėti vienas kunigas, jas saugodamas ir sykiu pagerbdamas.

Atskiras įrašas aptaria Viešpaties stalo relikvijos išstatymą. Atrodo, kad šis įrašas darytas kiek vėliau: jame numatyta šios relikvijos išstatymo tvarka koreguoja ankstesnę (žr. lentelę ir sakinį po ja), be to, ši relikvija neminima nei ankstesniajame „tvarkaraštyje“. Galbūt ji bus buvusi gauta kiek vėliau. Viešpaties stalo (Paskutinės vakarienės?) relikvija turėjo būti „atveriamą“ per Velykas, Šeštines, Sekmines, Devintines, Kalėdas, šv. Stanislovo šventes, šv. karių (10 tūkst.?) ir šv. Kozmo ir Damijono šventes. Prieš Didžiojo Ketvirtadienio pamaldas relikvija turėjo būti išimta (*excipiatur* – matyt, turima omenyje jos saugykla katedros lobyno patalpoje¹²) ir atnešta į zakristiją. Vyskupui su kanauninkų ir kitų dvasininkų procesija išeinant iš zakristijos, relikvija turėjo būti kunigų pagarbiai nešama prieš kanauninkus ir lydima žvakių. Pamaldų metu relikvija buvo padedama ant kito stalo „kanauninkų viduryje“ (tarp stalų?). Pamaldoms pasibaigus ji turėjo būti pernešta į grotelėmis aptvertą altorių, kur „gerai saugoma“ turėjo stovėti iki pat Didžiojo Šeštadienio vakaro.

¹⁰ Jan Kurczewski, *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*, I, Wilno, 1908, p. 20.

¹¹ Ką reiškia ši frazė, neaišku. Galbūt šiame altoriuje buvo nuolatinė 10 tūkst. šv. kankinių relikvijų talpykla, *priešais kurią* turėjo būti išstatomos relikvijos?

¹² Galbūt turima omenyje sidabrinė auksuota 42 įstiklintų talpyklų relikvinė, XVI a. pabaigoje užfiksuota lobyno inventoriuje, žr. V. Dolinskas, *op. cit.*, p. 267.

Sulyginę minimas Vilniaus katedros relikvijas su pop. Aleksandro VI išduotų relikvijų sąrašų variantais (A ir B), matome, jog dalis Vilniaus katedroje buvusių relikvijų minima tiktai platesniojoje versijoje (B). Galbūt pradinis relikvijų sąrašas vėliau buvo dar papildytas, galbūt atsiliepta į konkrečius paties Cioleko prašymus? Taigi, kalbėdami apie 1501 m. Lietuvai skirtąsias relikvijas, turėtume vadovautis B variantu; todėl šio sąrašo, kaip pagrindinio, pozicijos sunumeruotos. Matyti, jog į Vilniaus katedrą pateko Nr. 1–7, 10, 12, 26 ir 27.

Šiek tiek žinių apie katedroje esančias relikvijas pateikia XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios Vilniaus katedros lobyno inventorius. Iš anksčiau minėtųjų sutinkamos trys galvos – šv. Praksedos, vieno iš 10 tūkst. kankinių ir šv. Kandidos (Nr. 5, 10, 12), esančios dideliame, Cioleko atvežtame relikvijoriuje su popiežiaus herbu¹³. Dviejose relikvinėse ampulėse minimos „šv. Kryžiaus ir kitos“ relikvijos (galbūt Nr. 1 ir 26?). Tarp 1598 m. rugsėjo 15 d. Švč. Trejybės koplyčios pacifikale esančių relikvijų minimos šv. Kozmo ir Damijono, šv. Kotrynos ir šv. Barboros relikvijos (galbūt Nr. 8, 15, 17?)¹⁴. Minimos ir šešios relikvinės „lentos“ (*tablice*)¹⁵ – jose veikiausiai būta Nekaltųjų Vaikelių, šv. Sebastijono ir šv. Jeronimo relikvijų (Nr. 6, 7, 27; žr. relikvijų išstatymo tvarkaraštį). Aiškiai identifikuojama šv. Baltramiejaus relikvija (Nr. 4), laikoma didelėje sidabrinėje paausuotoje rankoje¹⁶; tokioje pat relikvinėje glūdi ir šv. Stanislovo ranka¹⁷. Taigi po šimtmečio atsekamos praktiškai visos Cioleko atgabentosios relikvijos, išskyrus Nr. 2–3 ir Nr. 4/1 (šv. Petro ranka). Pastaroji, galimas daiktas, pakliuvo į Rudaminos bažnyčią (ją aptarnavo Vilniaus klebonas), kurios inventoriuje 1571 m. minima šv. Petro ranka, bet be kaulų¹⁸.

Veikiausiai pirmiausia Cioleko atgabentąsias relikvijas turėjo omenyje vysk. Benediktas Vaina, 1609 m. reliacijoje tvirtindamas, jog „ši katedra ne mažiau garsi šventųjų apaštalų, kankinių, išpažinėjų ir mergelių relikvijomis, suteiktomis popiežių drauge su visiems laikams

¹³ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1135, ap. 4, b. 471, f. 5v.

¹⁴ *Ibid.*, f. 23r.

¹⁵ *Ibid.*, f. 5v–6r.

¹⁶ Relikvijorius, papuoštas herbais, veikiausiai funduotas Aleksandro Jogailaičio ir Vilniaus vysk. Alberto Taboro, žr. V. Dolinskas, *op. cit.*, p. 267.

¹⁷ LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 471, f. 6r.

¹⁸ *Ręka swiętego Piotra, alie s niei kosczy wyiętho y bawelną thę dziurę zathkano* (1571 m. gegužės 10 d. Rudaminos klebonijos inventorius, in: *Akty izdavaemyje Vilenskoju archeografičeskoju kommissieju*, XIV, Vil'na, 1887, p. 159).

galiosiančiais visuotiniais atlaisdais¹⁹. 1614 m. reliacijoje vysk. Vaina kai kurias relikvijas įvardijo – tai šv. Kryžiaus medžio, šv. 10 tūkst. kankinių, šv. Kandidos bei Praksedos relikvijos²⁰. Dar tiksliau vardijama vysk. Jurgio Tiškevičiaus 1651 m. reliacijoje: šv. apaštalu Petro ir Pauliaus bei Baltramiejaus relikvijos; šv. Stanislovo relikvija(-os), 10 tūkst. kankinių dvi galvos, dvi blauzdos ir sprandas; šv. mergelių Praksedos ir Kandidos galvos²¹. Praeis vos keleri metai, ir didžiuma šių bei kitų Vilniaus katedros relikvijų negrižtamai žus „tvano“ sūkuriuose...

KITOS VIDURAMŽINĖS VILNIAUS KATEDROS RELIKVIJOS

1539 m. lapkričio 29 d. testamentu nemaža relikvijų Vilniaus katedrai dovanojo Vilniaus vaivada Albertas Goštautas. Tai buvo trys sidabriniai relikvijoriai su 1) šv. Jono Krikštytojo (žmonos Sofijos Werejskos nuosavybė, dovanojama jai sutikus) ir 2) šv. Adalberto (Vaitiekaus) kaulais bei 3) šv. Margaritos, šv. Daratos ir šv. Apolonijos dantimis. Katedrai dovanojamame kriptoliniame kryžiuje buvo laikomos šv. Eustachijaus relikvijos. Geranainių Šv. Mikalojaus bažnyčiai Goštautas paliko plokštę (*tabella*) su vieno iš Nekaltųjų vaikelių galva ir daugeliu kitų šventųjų relikvijų, taip pat dvi medines sidabruotas rankas su 11 tūkst. mergelių kankinių kaulais²².

Vilniaus katedros lobyno inventoriuje minima daug kitų relikvijų, neįeinančių į vad. Cioleko 1501 m. sąrašą. Tai šv. Vaitiekaus (Adalberto) relikvijos relikvijoriuje su Goštautų herbu (matyt, minimos dar ir 1651 m. reliacijoje²³); relikvijorius su šv. Apolonijos, Barbaros ir Daratos dantimis (?); šv. Daratos galva bei kitos relikvijos (relikvijorius, kuriose jos laikytos, perdirbtas kard. Jurgiui Radvilai liepus); pacifikalas su šv. Stanislovo dantimis²⁴. 1598 m. Švč. Trejybės koplyčios inventoriuje minimas pacifikalas su šventųjų Andriejaus, Motiejaus, Morkaus, Kozmo ir Damijono, Barbaros, Kotrynos, Jurgio, Pilypo ir 10 tūkst. kankinių relikvijomis²⁵. Karališkojoje Šv. Kazimiero koplyčioje 1598 m. užregistruoti trys pacifikalai, iš jų vienas dovanotas karalienės Bonos, o antras su šv. ap. Petro ir Pauliaus relikvijomis (galbūt

¹⁹ *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, ed. P. Rabikauskas, I: *Dioecesis Vilnensis et Samogitiae*, Romae, 1971, p. 35.

²⁰ *Ibid.*, p. 47.

²¹ *Ibid.*, p. 86.

²² Kurczewski, *op. cit.*, II, p. 103–104, 105–106.

²³ *Relationes*, I, p. 86.

²⁴ LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 471, f. 5v.

²⁵ *Ibid.*, f. 23r.

minimomis ir 1651 m.²⁶)²⁷. Didžiama jų matyt, bus patekę į katedrą dar Viduramžių epochoje, iki didžiojo protestantų karo prieš „stambeldystę“ pradžios. Tai liudija užuominos apie kai kuriuos relikvijų dovanotojus – Albertą Goštautą (†1541) ir jo žmoną Sofiją, taip pat Boną Sforzą (†1556). Iš užuominos, jog vysk. Jurgis Radvila liepęs perdirbti šv. Daratos galvos relikvijorių, akivaizdu, jog ir ši relikvija turėjo atsirasti katedroje dar prieš jo vyskupavimą (1581–1591).

RELIKVIJOS KATALIKIŠKOSIOS REFORMOS EPOCHOJE

Neatrodo, kad praūžusi Reformacijos audra būtų žymiai sustabdžiusi relikvijų kaupimą ar susilpninusi jų kultą, veikiau priešingai – skilus Vakarų Bažnyčiai šventųjų gerbimas jų relikvijose tapo kontrreformacinės katalikybės vėliava. Todėl XVII a. I pusėje Vilniaus katedros relikvijų lobynas nuolat gausėjo. 1614 m. vizitacijoje minimos šv. Florijono ir šv. Uršulės su draugėmis relikvijos²⁸. Anot Jano Kurczewskio, šv. Eustachijaus ir šv. Benono relikvijomis katedrą praturtino vysk. Eustachijus Valavičius (1616–1630)²⁹. 1651 m. reliacijoje minimos ir šv. Hermolajo relikvijos, šv. merg. Viktrikos galva, šv. kank. Placido rankos kaulas (*tibia manus*), šv. Juozapato Kuncevičiaus pėdos relikvija³⁰. 1635 m. Marcijono Tryznos skyrimo koadjutoriumi procese liudijęs jėzuitas Jonas Jamielkovskis prisiminė Vilniaus katedroje esant šv. Petronėlės galvą³¹.

Katalikiškoji Reforma praturtino tradicinių žymių relikvijų gerbimo praktiką naujos rūšies elitiniais trofėjais – vad. „katakombų šventųjų“ kūnais, išimtais iš XVI a. pabaigoje pradėtų atrasti pamirštų Romos katakombų (pvz., Šv. Priscilės ar Šv. Sebastijono). Tai buvo gausus neabejotinai autentiškų palaikų ir žymių relikvijų lobynas, todėl „katakombų šventųjų“ relikvijos greitai pasklido visoje katalikiškoje Europoje³². Katalikiškosios Reformos metu suintensyvėjus vietinių Bažnyčių ir jų ganytojų ryšiams su Roma, būtent vyskupai, norėję papuošti savo katedras, tapo vienais pagrindinių „katakombų šventųjų“ relikvijų užsakovų.

²⁶ *Relationes*, I, p. 86.

²⁷ LVIA, f. 1135, ap. 4, b. 471, f. 28r.

²⁸ *Relationes*, I, p. 47.

²⁹ Kurczewski, *op. cit.*, I, p. 108.

³⁰ *Relationes*, I, p. 86.

³¹ P. Jatulio atliktą proceso nuorašą žr. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUBRS), f. 267, b. 775, p. 119.

³² Plačiau žr. Trevor Johnson, „Holy Fabrications: The Catacomb Saints and the Counter-Reformation in Bavaria“, in: *The Journal of Ecclesiastical History*, 47 (1996), p. 274–297.

Veikiausiai šiai kategorijai priklausė daugelis Vilniaus katedroje XVII–XVIII a. atsiradusių relikvijų, kurių kilmė tiksliai nežinoma. Išimtis – šv. Saturnino ir šv. Kalistrato relikvijos. Pirmąsias 1631 m. su iškilminga procesija į Vilniaus katedrą įnešė ir jos didžiajame altoriuje padėjo Lietuvos jėzuitai³³. Antrosios į Vilniaus katedrą pateko iš Smolensko katedros po XVII a. vid. karo su Maskva. Ryszardo Mączyńskiego teigimu, relikvijos Smolenske bus atsiradusios apie 1636 m., kuomet buvo oficialiai įkurta Smolensko vyskupija³⁴, tačiau, pasak 1654 m. vysk. Jurgio Bialozoro procese liudijusio Smolensko arkidiakono Alberto Izdebskio, relikvijas dovanojęs pop. Inocentas X (1644–1655)³⁵. Veikiausiai tai atsitiko apie 1645 m., kuomet Romoje su vizitu *ad limina* lankėsi Smolensko vysk. Petras Parčevskis (1636–1649). Kaip aiškėja iš to paties Izdebskio liudijimo, Kalistratas buvo paskelbtas Smolensko miesto globėju. Tiek Izdebskis, tiek kiti liudytojai tvirtino, jog prasidėjus karui su Maskva Kalistrato kūnas patekęs į maskvėnų rankas, kurie jį išsigabenę į Maskvą ir ten pradėję gerbti, mat jis, sakoma, buvęs Rytų apeigų krikščionis. 1672 m. Smolensko vysk. Aleksandras Kotovičius po paliaubų sutarties su Maskva Kalistrato kūną atgavo ir padėjo Vilniaus katedroje³⁶. 1743 m. katedros vizitacijoje minimas nemažas sidabrinis karstelis su šv. kank. kario Kalistrato relikvijomis iš Smolensko katedros³⁷. 1746 m. Kalistrato kūnas buvo perduotas Smolensko vysk. Hilzenui, kuris jį rengėsi padėti savo pastatydintoje mūrinėje Nevelio koplyčioje; kas vėliau su juo nutiko, nežinoma³⁸.

ŠVENTŪJŲ LITURGINIS GERBIMAS

Kaip matyti iš XVIII a. Vilniaus vyskupijos rubricelių³⁹, nemaža šventųjų, kurių relikvijos saugotos katedroje, buvo pagerbiami – tik tai katedroje, bet ne vyskupijoje – aukštesne *duplex*

³³ Apie 1631 m. iškilmes žr. M. K. Sarbievijui priskiriamą leidinį *Honor Sanctorum reliquiis publice deductis susceptisque Vilnae habitus, anno M.DC.XXXI, prid[ie] Non[as] Jul[ias]*; apie relikvijas – ypač f. B_{3r}-[B_{4v}].

³⁴ R. Mączyński, *Nowożytne konfesje polskie: Artystyczne formy gloryfikacji grobów świętych i błogosławionych w dawnej Rzeczypospolitej*, Toruń, 2003, p. 524.

³⁵ VUBRS, f. 267, b. 775, p. 511.

³⁶ Mączyński, *op. cit.*, *ibid.*

³⁷ Kurczewski, *op. cit.*, II, p. 301.

³⁸ Mączyński, *op. cit.*, *ibid.*

³⁹ Pagrindiniai duomenys imti iš 1729 ir 1760 m. Vilniaus vyskupijos rubricelių.

rango švente⁴⁰. Tai mini ir vysk. Mykolas Zenkavičius 1733 m. bei keliose vėlesnėse reliacijose, nurodydamas, kad katedroje yra daug žymių relikvijų – „mažesnės kokybės“ nei šventojo Kazimiero kūnas, tačiau vertų specialių Mišių ir brevijoriaus skaitinių⁴¹. Vilniaus katedroje *duplex* rango švente buvo minima šv. merg. Prakseda (liepos 21 d.), šv. merg. kank. Kandida (rugsėjo 6 d.) ir 10 tūkst. kankinių (birželio 23 d. / liepos 7 d.), kurių galvų relikvijos buvo atgabentos Erazmo Cioleko⁴². Dėl XVII a. I pusėje katedroje atsiradusių šv. Eustachijaus ir kankinių relikvijų šventasis kankinys buvo pagerbiamas rugsėjo 20 / 21 d. Tarp žinomu „katakombų šventųjų“ *duplex* švente buvo pagerbiamas šv. Saturninas (lapkričio 29 d.) bei šv. Kalistratas (rugsėjo 22 d., iki relikvijų perdavimo Smolensko vysk. Hilzenui). Rubricelėse užtinkamos dėl relikvijų Vilniaus katedroje minimos (katakombų?) kankinių Klemencijos (vasario 28 d.), Eutichijaus (kovo 13 d.), Pijaus (kovo 27 d.), Fausto (kovo 29 d.), Benigno (balandžio 3 d.), Marino (rugsėjo 24 / 25) bei Venerandos (spalio 25 d.) šventės.

„Tvano“ sumaištyje pražuvo bene didžiama iki XVII a. vidurio Vilniaus katedroje sukauptų relikvijų, todėl 1655-ieji laikytini reikšmingu slenksčiu Vilniaus katedros dvasinio ir materialinio lobyno istorijoje. Dalis senųjų relikvijų pergyveno katastrofą (1666 m. paminėtos žymios Saturnino, Eustachijaus ir Kandidos relikvijos⁴³; pasak 1743 m. katedros vizitacijos, buvo išsaugotos ir šv. Baltramiejaus, 10 tūkst. kankinių bei šv. Praksedos relikvijos⁴⁴), tačiau neatsilaikė prieš vėlesnes istorijos negandas. Mūsų dienas pasiekusi šv. Stanislovo ranka ir

---

⁴⁰ Šventės data nustatyta sąlyginai – pagal tai, kokia ji nurodyta tų metų rubricelėje (esant rubricelių skirtumams nurodomos abi datos). Datos nėra visiškai tikslios, nes susidūrimo su aukštesnio rango šventėmis ar ypatingu liturginių metų laiku atveju minimosios šventės galėjo būti perkeliamos į artimiausią laisvadienį.

⁴¹ *Sunt et aliae multae notabiles quidem, sed in minori qualitate respective ad corpus divi Casimiri reliquiae, tales tamen ut de iis officium cum missa recitari valeat et de facto recitetur*, žr. *Relationes*, I, p. 120.

⁴² Abejotina, ar šv. kank. Eutichijaus relikvijos, dėl kurių katedroje jis buvo minimas kovo 13 d., tapatintinos su Cioleko rinkinyje (B, Nr. 30) minimu šv. Euticijaus kaklo slanksteliu: a) skiriasi vardo formos (*Euticijus* / *Eutichijus*); b) Euticijaus relikvija (kaklo slankstelis) buvo per menka – palyginus su žymiomis galvų relikvijomis – tokio rango minėjimui. Veikiausiai katedroje būta vėliau gautų žymių kokio nors „katakombų šventojo“ relikvijų.

⁴³ Žr. Vilniaus kapitulos arkidiakono Mikalojaus Vladislovo Judickio liudijimą vysk. Aleksandro Sapiegos skyrimo procese, VUBRS, f. 267, b. 775, p. 162.

⁴⁴ Kurczewski, *op. cit.*, II, p. 300–301.

krištolo kryžius su šv. Eustachijaus relikvijomis⁴⁵ – brangūs ir reti kitados turtingo lobyno likučiai.

---

⁴⁵ Relikvijorių iliustracijas ir aprašus žr. *Vilniaus katedros lobynas*, il. 2, p. 235; il. 28, p. 236.